

Üniversite Öğrencilerinin Sigara Kullanım ve Bağımlılık Düzeylerini Etkileyen Faktörlerin İrdelenmesi

Ünal Şahin* , Mustafa Öztürk* , Mehmet Ünlü* , Ersin Uskun* , Ahmet Akkaya*

ÖZET

Bu çalışma sigara kullanan yükseköğretim öğrencileri arasında sigara içme durumlarını gösteren parametreleri (sigaraya başlama yaşı, günlük içilen sigara miktarı, bağımlılık düzeyleri... vb.) belirlemek ve çeşitli faktörlerin bu parametrelere etkisini saptamak amacıyla planlanmıştır. Çalışma 1999 Mayıs ayında, Isparta'da her yıl düzenlenmekte olan Bahar Şenlikleri'ne katılanlar arasında olasılıksız örnekleme ile seçilen sigara içen 786 öğrenciye yüzde yüz anket uygulanarak yapıldı. Yaş ortalaması 21.0 ± 2.1 (18-29) olan öğrencilerin % 55.7'si erkekti. Öğrencilerin % 20,7'si ailesiyle ve % 38.5'i ise yurttan kalmaktaydı. Sigaraya başlama yaşı erkeklerde kadınlara göre daha düşüktü ($p < 0.05$). Ailesinde babası ($p < 0.001$) ve annesi ($p < 0.05$) sigara içenler daha küçük yaşta sigaraya başlamakta idi. Erkeklerin günlük içtikleri sigara miktarı (18.1 ± 7.9) kadınlardan (15.8 ± 7.9) anlamlı olarak fazla idi ($p < 0.001$). Nikotin bağımlılık skoru (NBS) 7 ve üzerinde olanların oranı % 10.4 olarak saptandı ve bu oran erkeklerde (% 16.0) kadınlardan (% 3.4) anlamlı olarak yüksek bulundu ($p < 0.001$). Sigarayı 3 ay ve daha fazla süre ile bırakanların ortalama NBS daha düşüktü (3.90 ± 1.20) ($p < 0.001$). Sigaraya başlama yaşı ile NBS arasında negatif bir ilişki varken ($r = -0.248$, $p < 0.001$), sigara içme süresi ile NBS arasında pozitif bir ilişki mevcuttu ($r = 0.279$ ve $p < 0.001$). Günlük içilen sigara miktarı ile NBS arasında da pozitif ve anlamlı bir ilişki söz konusu idi ($r = 0.53$, $p < 0.001$).

Anahtar kelimeler: Sigara, nikotin bağımlılığı, üniversite öğrencileri

SUMMARY

The Assessment of Factors Affecting The Smoking Habit and Nicotine Addiction of University Students

The current study was designed to assess the association of cigarette smoking with individual and some socio-demographic factors, as well as the influence of smoking models (family members and friends) using data collected without sampling in May 1999 from 786 university students, all smokers. Ages of the students were ranging between 18-29 (21.0 ± 2.1) and 55.7% of them were male. The percentage of the students living with their families was 20.7 % and living in dormitories was 38.5 %. Age of smoking initiation was significantly lower in males than females ($p < 0.05$) and was associated with smoking habit of father's ($p < 0.001$) and mother's ($p < 0.05$). The cigarette consumption per day was higher in males (18.1 ± 7.9) than females (15.8 ± 7.9) ($p < 0.001$). Nicotine addiction scores (NAS) ≥ 7 were found as 10.4% and this rate was significantly higher in males (16.0 %) than females (3.4 %) ($p < 0.001$). While a negative correlation was observed between age of smoking initiation and NAS ($r = -0.248$, $p < 0.001$), relation was positive between duration of smoking and NAS ($r = 0.279$, $p = 0.001$). Also positive and significant relation was observed between daily cigarette consumption and NAS ($r = 0.530$, $p < 0.001$).

Key words: Smoking, nicotine addiction, university students.

GİRİŞ

Günümüzde gelişmiş ülkelerin birçoğunda sigara içme eğilimlerinde azalma saptanırken, gelişmekte olan ülkelerde sigara tüketimi artmaktadır (1). ABD'de sigara tüketimi 1964'ten itibaren azalmaya başlamıştır. 1965'te 18 yaş üstündeki erkeklerin % 52'si ve bayanların % 34'ü sigara içiyorken, 1991'de azalarak erkeklerde % 28, kadınlarda % 24'e inmiştir (2). Gelişmekte olan ülkelerde özellikle genç yaş grubunda tüketimin daha hızlı olduğu ve son 20 yılda daha hızlı arttığı gözlenmektedir. Artışın nedeni tütün şirketlerinin, gelişmiş ülkelerdeki kısıtlamalar nedeniyle, son yıllarda 3. dünya ülkelerinde

başlattıkları, yoğun sigara içimini özendirici reklam ve kampanyalıdır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'nün 1985 yılında yayınladığı bir rapora göre sigara üreticileri gelişmiş ülkelerde yasal nedenlerle satamadıkları yüksek katranlı v enikotinli sigaraları geliştirmekte olan ülkelerin pazarlarına sürmektedirler (3). DSÖ reklamları serbest olduğu ülkelerde doğrudan ve dolaylı sigara reklamının yasaklanmasını önermiş ve sonuçta birçok ülkede kapalı yerlerde sigara içimi yasaklanmıştır. Ülkemizde sigara yönelik yasal önlemlerle ilgili ilk olarak; Ağustos 1986 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile devlete ait kurum ve kuruluşların yanı sıra, radyo-televizyon yayınlarında her çeşit tütün ürününün reklamı yasaklanmıştır. Daha sonra 2 Mayıs 1991 tarihli bir kararname ile sigara paketleri üzerine "Sağlığa zararlıdır" uyarısının yazılması zorunlu kılınmıştır (1). Son olarak 26 Kasım 1996 tarih ve 4207 sayılı "Tütün Mamullerinin Zararlarının Önlenmesine Dair Kanun" ile kapalı yerlerde, sağlık ve eğitim kurumlarında sigara içimi yasaklanmıştır (4).

PİAR'ın 1988 yılında yapılan "Sigara Alışkanlıkları ve Sigarayla Mücadele Kampanyası Kamuoyu Araştırması"nda 15 yaş üstü nüfusta sigara içme yaygınlığı erkeklerde % 62.8, kadınlarda % 24.3 ve 15-18 yaş grubunda % 30 olarak saptanmıştır (5).

Bu çalışma sigara içmekte olan yükseköğretim öğrencileri arasında sigara içme durumlarını gösteren parametreleri (sigaraya başlama yaşı, günlük içilen sigara miktarı, bağımlılık düzeyleri... vb.) belirlemek ve çeşitli faktörlerin bu parametrelere etkisini saptamak amacıyla planlanmıştır.

GEREÇ VE YÖNTEM

Çalışma 1999 Mayıs ayında, Isparta'da Süleyman Demirel Üniversitesi tarafından her yıl düzenlenmekte olan Bahar Şenliklerine katılan öğrenciler üzerinde yapılmıştır. En az 6 aydır ve günde en az bir sigara içen olasılıksız örnekleme ile seçilen 786 öğrenciyle yüz yüze görüşülerek anket formları doldurulmuştur. Anket formunda demografik özellikler, gün içinde içilen sigara miktarı, hangi durumlarda daha çok sigara içildiği, anne-babanın eğitim durumu ve sigara içme alışkanlıkları gibi sorular yer almıştır. Ayrıca nikotin bağımlılık düzeyini belirlemek üzere Fagestrom Tolerans Anketi'nin içerdiği sorulara da yer verilmiştir (Tablo 1).

Buna göre elde edilen Nikotin Bağımlılık Skoru (NBS) 0-11 puan arasında değişmekte olup, 7 ve üzeri puanlar nikotin bağımlısı olarak değerlendirilmiştir (6). Anket sonuçları bilgisayarda Excel programında düzenlendikten sonra SPSS 9.05 programı aracılığıyla değerlendirilmiştir. Sigaraya başlama yaşı, sigara içme süresi, içilen miktar ve NBS bağımlı değişkenler olarak belirlenmiş ve çeşitli bağımsız değişkenlerle (cinsiyet, sınıf, anne v ebabanın mesleği ve sigara içme durumları, kardeş ve arkadaşların sigara içme durumları) ilişkisi araştırılmıştır. İstatistiksel analizde t-testi, varyans analizi, çoklu regresyon ve lojistik regresyon analizi kullanılmıştır.

BULGULAR

Araştırma grubumuz % 55.74'si erkek olmak üzere 786 kişiden oluşmaktadır. Grubun yaş ortalaması 21.27 ± 2.12 'dir (18-29). Gruptakilerin % 31.2'si birinci sınıfta, % 37.5'i ikinci sınıfta, % 19.6'sı üçüncü sınıfta ve % 11.7'si dördüncü sınıfta okumaktadır ve çoğunluğu yurttan kalırken (% 38.5), % 20.7'si ailesi ile birlikte oturmaktadır. Okullara göre dağılım ise Şekil 1'de görülmektedir.

Araştırma grubunun büyük çoğunluğunun annesinin ve babasının en fazla ilköğretim mezunu olduğu (sırasıyla % 78.5, % 43.9) belirlenmiştir. Çoğunlukla annelerin ev hanımı (% 79.0) babaların ise memur olduğu (% 43.8) tespit edilmiştir (Tablo 2)

Anne, baba, kardeş gibi grubun çevresindekilerin sigara içme durumları değerlendirildiğinde; annelerin % 26.0, babaların % 53.9 oranla sigara içtikleri saptanmıştır. Arkadaşların % 72.8 ve kardeşlerin % 4.5 oranında bir kısmı ya da hepsinin sigara içmekte olduğu belirlenmiştir.

Hepsi de düzenli sigara içici olan grubun sigaraya başlama yaş ortalaması 16.9 ± 2.6 olarak tespit edilmiştir. Grup içinde en erken 9 yaşında, en geç ise 27 yaşında sigaraya başlanmıştır. Gruptakilerin ortalama 4.4 ± 2.8 yıldır sigara içmekteydi. Günlük içilen sigara miktarı ortalama 15.8 ± 7.9 adet olarak

saptanmıştır. Şekil 2'de görüldüğü gibi grubun % 23.0'ü günde 10 taneden az, % 50.5'i 10-20 arası, % 21.9'u 20-30 arası ve % 4.6'sı ise 30'un üzerinde sigara içmekteydi.

Sigaraya başlama nedeni olarak en fazla arkadaş grubunun sigara kullanması (% 52.5), merak (% 46.4), özenti (% 29.6) ve stres (% 28.9) gibi faktörler belirtilmiştir.

Grubun % 49.6'sı sigarayı bırakmayı denemiş ve bunların yaklaşık yarısı (% 50.2) üç ay ve üzerinde sigarayı bırakmada başarılı olmuşlardır. Bırakmayı deneme nedenleri olarak rahatsızlanma (% 20.4), hastalık ve ölüm korkusu (% 14.0), çevre ve ekonomik koşullar (% 3.7), iddia ve irade ölçümü (% 8.8), aklına esme (% 2.8) belirtilmiştir.

Sigara içimi sırasında fizik yakınmalarla ilgili; % 45.7'si öksürük, %8.4'ü ses kısıklığı, % 28.4'ü halsizlik geliştiğini,, % 42.1'i ise hiçbir rahatsızlığı olmadığını belirtmiştir.

Araştırma grubunun sıkıntılı olduğu zamanlarda (% 88.8), çay-kahve içerken (% 54.8), yalnızken (% 69.2) ve yemekten sonra (% 82.4) sigara içmeyi tercih ettiklerini belirtmiştir. Grubun % 36.84'i sigaranın yararının olmadığını; % 34.'ü kendisini iyi hissetme, % 7.9'u sıkıntıyı giderme gibi yararlarının olabileceğini belirtmişlerdir.

Çeşitli faktörlerin sigaraya başlama yaşı, sigara içme süresi, günlük içilen miktar ve NBS'na etkisi Tablo 2 ve 3'te gösterilmiştir. Buna göre erkek öğrencilerin kızlara oranla daha erken yaşlarda (ortalama 16.7 ± 2.8 yaş, $p < 0.001$) sigaraya başladıkları, gün içinde daha fazla miktarda sigara tükettikleri, daha uzun süredir sigara içtikleri ve bu bağlamda daha yüksek NBS'una sahip oldukları saptanmıştır. Tablo 2'de görüldüğü gibi öğrencilerin ikamet ettikleri yerler de bu parametreleri etkilemektedir. Anne ve babanın eğitim durumu ve mesleklerinin bu parametrelere etkisi değerlendirildiğinde; (annenin mesleğinin NBS'na etkisi dışında) hepsi arasında istatistik açıdan anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılanların çevresindeki sigara içilme durumuna göre bu parametrelerin etkilenmesi değerlendirildiğinde; hem annesi hem de babası sigara içmekte olanların, diğerlerine göre daha erken yaşta sigaraya başladıkları saptanmıştır ($p < 0.01$). Benzer durum arkadaşı sigara içenlerde de görülmektedir. Yine çevredekilerin sigara içme durumunun içme süresine, içilen miktara ve NBS'na pek çok durumda etkisi olduğu gözlenmiştir (Tablo 4).

Nikotin bağımlılık skor ortalaması tüm grupta 4.7 ± 1.6 olup, NBS'u 7 ve üzerinde olanların oranı % 10.4 olarak tespit edilmiştir. Kız öğrencilerde, yalnız ya da arkadaşıyla birlikte kalanlarda –yüksek okul hariç- anne ve baba eğitim düzeyi düşük olanlarda, annesi ev hanımı ya da babası işçi olanlarda ve tüm arkadaşları sigara içmeyenlerde bu oranın istatistiksel olarak anlamlı şekilde daha düşük olduğu gözlenmiştir.

Ayrıca bu çalışmada NBS ile sigarayı bırakma süresi arasında ilişki olup olmadığı incelenmiş ve üç ay ve daha uzun süre ile bırakanların NBS'u anlamlı olarak daha düşük bulunmuştur (ortalama 3.9 ± 1.20 , $p < 0.001$).

Bu çalışmada bağımlı değişkenler arasındaki ilişkiler de incelenmiş ve sigaraya başlama yaşı ile NBS arasında negatif korelasyon ($r = 0.248$ ve $p < 0.001$), sigara içme süresi ile NBS arasında ise pozitif korelasyon bulunduğu tespit edilmiştir ($r = 0.279$ ve $p < 0.001$). Yine günlük içilen sigara miktarı ile NBS arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki mevcuttur ($r = 0.531$ ve $p < 0.001$).

Ayrıca yukarıda bahsedilen bağımsız değişkenlere yaş da eklenerek bunların bağımlı değişkenlere etkisi regresyon analiz modelleri ile değerlendirilmiştir. Başlama yaşı, içme süresi ve günlük içilen miktar çoklu regresyon analizi modeli ile, NBS'u 7 ve üzeri olanlarla olmayanlar ise lojistik regresyon analizi modeli ile incelenmiştir. Buna göre; cinsiyet, anne eğitim durumu ve arkadaşın sigara içmesinin her dört modelde de anlamlı etkisinin devam ettiği gözlenmiştir. Sınıfın ise değişkenlere etkisinin olmadığı görülmüştür (Tablo 5).

TARTIŞMA

Araştırma grubumuzun sigaraya başlama yaş ortalaması daha önce de belirtildiği gibi 16.9 ± 2.6 'dır. Sigaraya en erken başlayan kişi 9 yaşında başlamıştır. Bu durum sigara alışkanlığının başlama yaşının giderek küçüldüğünü göstermesi bakımından ürktücüdür. Başka ülkelerde yapılan benzer çalışmalarda sigaraya başlama yaşının 10-15 yaşa kadar indiği saptanmıştır (7,8). Ülkemizde yapılan çalışmalarda sigaraya başlama yaş ortalamasının 16-19 arasında değiştiği gösterilmiştir (9-11). Amerika'da yüksek okul öğrencileri arasında yapılmış bir çalışmada 18 yaş üstündeki öğrencilerin % 30.3'ünün sigara içtiği ve % 54'ünün sigaraya 10-15 yaşlar arasında başladığı saptanmıştır (12). Kuveyt'te yapılmış bir çalışmada 10 kişiden birinin 16-17 yaşlar arasında sigaraya başladığı tespit edilmiştir (13). Amerika'da 1974'ten 1991'e kadar süren bir araştırmada 1980'den sonra geç adolesan dönemdeki beyanlarda sigara içme prevalansının hızla azalmakta olduğu belirtilmiştir (14).

Gelişmekte olan ülkelerde yapılan araştırmalar, üniversite öğrencilerinin pek çoğunun üniversiteye başlamadan önce sigaraya başladıklarını göstermektedir. Bu nedenle sigara kullanımını önlemede yapılacak çalışmalar adolesan yaşa yönelik olmalıdır ki, kişiler sigaraya başlamadan ve bağımlı hale gelmeden önce gerekli önlemler alınmış olsun.

Sigaraya başlama nedenleri ile ilgili olarak çalışmamızda diğer başka çalışmalarla uyumlu sonuçlara ulaşılmıştır. Sigaraya başlamada en etkili iki neden arkadaşların sigara içmesi (teşviki) ve stres olarak belirtilmektedir. Bizim çalışmamızda ayrıca merak da başlama nedenleri arasında ilk sıralarda gelmektedir. Toplumumuzda sigaranın can sıkıntısını giderici bir faktör olarak görülmesinin gençlerin özellikle sorunların yoğunlaştığı adolesan dönemde bu alışkanlığı edinmelerinde payı büyüktür. Pek çok çalışmada sigaraya başlama nedeni sıkıntı ve stres olarak belirtilmiştir (8,9, 15-18). Birleşik Arap Emirlikleri'nde yapılmış bir çalışmada sigara içen öğrencilerin % 70.8'inin sigara kaynağının yakın arkadaşları olduğu saptanmıştır (8). Yine bir başka çalışmada sigara içmeye başlayan adolesanların ilk bir ay içinde sigarayı diğer arkadaşlarından temin ettikleri görülmüştür (19). Araştırmalar, sigaraya başlamada ve devam etmede, arkadaş etkisinin gözardı edilemez olduğunu göstermektedir (2,9,10,16,20-22). Bazı çalışmalarda ise merak (17,20,23), yalnızlık (17), özentisi (18,22) de nedenler arasında sayılmaktadır.

Çalışmamızda anne ve babanın sigara içme durumunun sigaraya başlama yaşını ve içme süresini etkilediği saptanmıştır. Bu sonucu destekler nitelikte çalışmalar mevcuttur (2,9,11,16,17,20,24).

Araştırmamızda aileden uzakta ve yurttan kalan öğrencilerin daha erken yaşta sigaraya başladıkları tespit edilmiştir. Benzer çalışmalarda aileden uzak olmanın sigaraya başlamada etkili bir faktör olduğu vurgulanmıştır (11,15,16,24).

Cinsiyet sigara kullanımını etkileyen bir başka faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Hem bizim çalışmamızda hem de benzer çalışmalarda sigara ile cinsiyet arasında anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir. Bu çalışmalarda erkeklerin kadınlara göre daha yüksek oranda sigara alışkanlığına sahip olduğu saptanmıştır (21,25,26).

Ailenin eğitim düzeyi de sigara alışkanlığı edinmede ilişkili faktörlerden biridir. Bazı çalışmalar annenin eğitim düzeyinin etkisiz olduğunu, ancak babanın eğitim düzeyinin sigara kullanma durumuna etkili olduğunu belirtirken (11,15,24); bazıları hem annenin hem de babanın ama özellikle babanın eğitim düzeyinin bu duruma etkisi olduğunu belirtmektedir (8). Bizim çalışmamızda hem annenin eğitim durumu hem de babanın eğitim durumu sigara kullanımı ile ilişkili bulunmuştur.

Çalışmamızda sigarayı bırakmayı deneme nedenlerinin başında rahatsızlanma (% 20.4) gelmektedir. Benzer bir çalışmada sigarayı bırakmayı deneme nedeni % 65.8 oranla rahatsızlanma olarak tespit edilmiştir.

Sigara kullanımını önlemede yapılacak çok şey vardır. Yasal yaptırımlar bunların başlangıcı olabilir. Ancak bu yasanın (örneğin; adolesanlara sigara satışının yasaklanması tek başına değerlendirildiğinde)

adolesanların sigara elde etmesini bir ölçüde engellediği fakat kullanımını azaltmadığı tespit edilmiştir (27).

Sonuç olarak, sigara kullanma alışkanlığı toplumsal boyutları ile giderek artmakta olan bir sorundur. Her geçen gün sigaraya başlama yaşı düşmektedir. Bu durumu etkileyen pek çok faktör bulunduğu görülmektedir. Sigara içen kişiyi çevresi ve ailesi ile birlikte bir bütün olarak değerlendirmek ve sigara içmeyi etkileyen faktörleri daha yakından izlemek gerekmektedir. Gençlerin sigaraya başlaması ve bu alışkanlığı olanların kurtulabilmesi için, yasal yaptırımların yanında eğitim çalışmalarına da ağırlık verilmesi gerektiği kanısındayız.

KAYNAKLAR

1. Aşut Ö. Hekim ve Sigara. Türk Tabipler Birliği. 1. Baskı, 1993.
2. Hanrahan JP, Sherman CB, Bresnitz Ed, Emmons KM, Mannino DM. Cigarette smoking and health. Am J Crit Care Med 1996; 153: 861-865.
3. Bilir N, Doğan BG, Yıldız AN. Sigara içme konusunda davranışlar ve tutumlar. Ankara, Hacettepe Halk Sağlığı Vakfı Yayınevi, 1997: 1-9.
4. 26 Kasım 1996-Salı tarih ve 22829 sayılı Resmi Gazete. 4207 sayılı "Tütün Mamüllerinin Zararlarının Önlenmesine Dair Kanun" (Kabul Tarihi: 7 Kasım 1996).
5. Sigara alışkanlıkları ve sigarayla mücadele kampanyası kamuoyu araştırması. PİAR Araştırma Ltd.Şti. Ocak 1998.
6. Heatherton TF, Kozlowski LT, Frecker RC, Fagerström KO. The Fagerström test for nicotine dependence: A revision of the Fagerström tolerance questionnaire. Br J Addict 1991; 86: 1119-27.
7. Everett SA, Warren CW, Sharp D, Kann L, Husten CG, Crossett LS. Initiation of Cigarette smoking and subsequent smoking behavior among U.S. high school students. Prev Med 1999; 29: 327-33.
8. Bener A, Al-Ketbi LM. Cigarette smoking habits among high school boys in a developing country. J r Soc Health 1999; 119: 66-9.
9. Dağcı T, Dinç G, Özcan C. Celal Bayar Üniversitesi öğrencilerinin sigara kullanma sıklığı ve kullanımını etkileyen faktörler. Solunum Hastalıkları 1998; 9: 607-617.
10. Demircan C, Önder Y, Emirler N, Deniz R, Oktar F, Şahin B. Ondokuz Mayıs Üniversitesi çalışanlarında sigara içme sıklığı ve nedenlerinin incelenmesi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tıp Dergisi 1994; 11: 165-172.
11. Aykut M, Öztürk Y. Erciyes Üniversitesi'nin çeşitli fakültelerinde okuyan öğrencilerin sigara içme durumu ve bunu etkileyen faktörler. Sağlık Dergisi 1989; 61: 60-72.
12. Everett SA, Husten CG, Kann L, Warren CW, Sharp D, Crossett L. Smoking initiation and smoking patterns among US college students. J Am Coll Health 1999; 48: 55-60.
13. Sugathan TN, Moody PM, Bustan MA, Elgeres NS. Age patterns of smoking initiation among Kuwait University mal students. Soc Sci Med 1998; 47: 1855-8.
14. Nelson DE, Mowery PD. Trends in Cigarette Smoking Among US Adolescents, 1974 through 1991. Amercin Journal of Public Health 1995; 85: 34-39.
15. Metintaş S, Kalyoncu C, Etiz S. İki ilçemizde lise çağındaki gençlerde sigara kullanmanın mediko-sosyal yönü. Anadolu Tıp Dergisi 1991; 13: 63-74.
16. Onat Ü. Keçiören Çevre Sağlığı Meslek Lisesi'nde okuyan gençlerin sigara içme davranışları. Sağlık ve Sosyal Yardım Vakfı Dergisi 1993; 3: 36-40.
17. Xiang H, Wang Z, Stallones L, Yu S, Gimbel HW, Yang P. Cigarette smoking among medical college students in Wuhan, People's Republic of China. Prev Med 1999; 29: 210-5.
18. Yüksel EG, Kunt AE, Özyardımcı N, Özcan T, Ediger D, Gediz R. Uludağ Üniversitesi mensupları ve çevre halkına uygulanan anket sonuçları. Tüberküloz ve Toraks 1995; 43: 66-74.
19. Wolfson M, Forster JL, Claxton J, Murray DM. Adolescent smokers provirision of tobacco to other adolescents. American Journal of Public Health 1997; 87: 649-51.
20. Okan N, Şivka S, Resmi Ş, Şivka N. Lise öğrencilerinde içki ve sigara kullanımı. Uludağ Üniversitesi Tıp Fak. Dergisi 1993; 3: 285-89.
21. Terao A. A survey of smoking behavior among junior high school students and prevention education developed using the survey results. Nippon Koshu Eisei Zasshi 1999; 46: 487-97.
22. Saltık A, Yılmaz T, Yorulmaz F, Yücel V, Dindar İ. Edirne merkezinde orta dereceli 318 okul öğretmeninde sigara içme davranışı ve Spielberger testi ile ölçülen kaygı düzeyinin incelenmesi. Ege Tıp Dergisi 1990; 30: 524-29.
23. Lee KY. A study on male high school students' smoking patterns. Taehan Kanho 1997; 36: 91-100.
24. Metintaş S, Sarıboycu MA, Nuhoşlu S, Özdemir N, Aktaş C, Kalyoncu C, Etiz S. Eskişehir ilindeki üniversite öğrencilerinde sigara içme alışkanlığına ait özellikler. Tüberküloz ve Toraks 1996; 44: 77-83.
25. Bilir Ş, Mağden D, San NP, Atik B, artan İ, Üstün E. Hacettepe Üniversitesi öğrencilerinin sigara-alkol-ilaç alma ve bağımlılık yapan maddeleri kullanma alışkanlığının araştırılması. Sağlık Dergisi 1993; 65: 65-75.
26. Öztürk M, Çakmak A. Isparta'da yurttan kalan üniversite öğrencilerinin sigara içme durumu ve anksiyete ile ilişkisi. Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi (baskıda).
27. Rigotti NA, Difranza JR, Chang Y, Tisdale T, Kemp B, Singer DE. The effect of enforcing tobacco-sales laws on adolescents' access to tobacco and smoking behaviour. N Engl J Med 1997; 337: 1044-51.